

A MEZŐGAZDASÁG PRIVATIZÁCIÓJA A DÉL-DUNÁNTÚLI RÉGIÓBAN

(Privatisation of the Agriculture
in the Southern Transdanubian Region)

KOVÁCS TERÉZ

A mezőgazdaság privatizációja egyrészt a politikai rendszerváltás következtében elindult folyamat, másrészt az Európai Közösségbe való belépésünk előtt a tulajdonviszonyok változásába illeszkedő folyamat. Az Európai Közösség országaiban a birtokstruktúrán belül a „családi farm” típusa a domináló. EK-tagságunk idejére a mezőgazdasági tulajdonviszonyokban a rendszerváltás előtti állapothoz képest jelentős változás fog beállni. A változás a magántulajdon arányának növekedésében nyilvánul meg. Ennek ellenére Magyarországon még sokáig magasabb lesz a nagybirtok aránya – új típusú szövetkezetek, részvénytársaságok formájában –, mint az EK tagországainak többségében. Jelen tanulmány a privatizáció eddig elért eredményeivel kíván foglalkozni a négy dunántúli megyében. A privatizációt a – birtokviszonyokat legjobban érintő – tsz-átalakulásokon és a kárpótlás folyamatán kíséri végig. Ezen a helyen nem lesz szó az állami gazdaságokról, amelyek privatizációja éppen csak, hogy elkezdődött. Előzetesen azonban szükséges áttekinteni a Dél-Dunántúl mezőgazdaságának néhány sajátosságát.

A mezőgazdasággal kapcsolatos néhány fontosabb adat

A mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma drasztikusan csökken. 1990 óta mintegy 300–400 ezerrel kevesebben dolgoznak az ágazatban. Különösen 1992-ben a tsz-átalakulások idején volt nagy a munkaerő-kibocsátás a mezőgazdaságból. A Dél-Dunántúlon a rendszerváltás első két évében egyharmaddal csökkent a mezőgazdaságban dolgozók száma (1. táblázat). A csökkenés Tolnában volt a legkisebb és Baranyában a legnagyobb. Foglalkoztatási szempontból a mezőgazdaság Tolnában és Somogyban a legjelentősebb, hiszen ott minden ötödik ember a mezőgazdaságban keresi meg a kenyerét. Zalában minden hetedik, Baranyában pedig minden nyolcadik emberről lehet ugyanezt elmondani.

1. TÁBLÁZAT

*A foglalkoztatottak száma a mezőgazdaságban, vadgazdálkodásban,
erdőgazdálkodásban és halászatban (1992)*

(Number of employment in agriculture, wild culture, forestry and fishing [1992])

Megyék	Össz- foglalkoztatottak száma	Ebből a mezőgazdaságban dolgozók		1992/1990 változás %-ban
		száma	%-ban	
Baranya	124 710	15 545	12,5	61,8
Somogy	93 737	18 474	19,7	63,3
Tolna	74 417	15 428	20,7	71,7
Zala	94 700	13 232	14,0	65,4
Dél-Dunántúl	387 564	62 679	16,2	65,3

Forrás: Megyei statisztikai évkönyvek, 1992. KSH, 1993.

A Dél-Dunántúl az ország összes földterületének 19,2 százalékát foglalja magába. Hasonló arányt képvisel a termőterület is (19,8%). Az erdőterületek tekintetében vannak a legnagyobb különbségek a dél-dunántúli megyék között. Erdőterületben Zala és Somogy emelkedik ki, míg Tolna e tekintetben már az országos átlag alatti. A térségben összességében az erdőterület 10%-kal az országos átlag felett van.

1992-ben a kertterület országosan az előző évinek mindössze 10 százalékát teszi ki, ez a drasztikus csökkenés a Dél-Dunántúlra is érvényes. A csökkenés oka a privatizáció megjelenése a mezőgazdaságban. Míg 1991-ig a magántulajdonban lévő földparcellák kertként jelentek meg a statisztikában, addig 1992-től a korábbi „kerttulajdonosok” kárptólás, részarány-tulajdonlás vagy adásvétel útján további földterületekhez jutottak. Ahol ez a folyamat lassabban halad – elsősorban Zala megyében, de a Dél-Dunántúl nagy részén is –, ott a kertek aránya nagyobb.

Dél-Dunántúl megyéiben a művelési ágak összetétele eltérő. A legnyugatibb Zala megyében az erdő, a gyümölcsös, a szőlő és a gyep dominál azzal, hogy a szántóterület aránya nagyon alacsony. Zala tér el legjobban a művelési ágak tekintetében a régió és az ország átlagától. Hozzá valamelyest hasonlít Somogy, viszont Baranya és Tolna földjei más szerkezetű művelési ágakkal bírnak. A két legjövedelmezőbb és legintenzívebb ágazatból, a szántóföldből és a szőlőből arányaiban Tolna megyében van a legtöbb, a többi kevésbé jövedelmező és kevésbé intenzív művelési ág rovására.

A szántóföldi növénytermesztést illetően a dél-dunántúli régiót egy keleti és egy nyugati részre lehet osztani. A keleti rész egész Tolna és Baranya megyét, valamint Somogyt is a keleti, „Baranya feletti” részét foglalja magába. Ebben a térségben minden szántóföldi növényfajta termesztésére kiváló, vagy legalábbis jó termőhelyi adottságok vannak. Ez alól a régió keleti felén belül csak, a Mecsek–Baranyai-hegyhát–Zselic

háromszög a kivétel. A nyugati részen a szántóföldi növénytermesztéshez – helyenként egy-két nem nagy volumenben termesztett növényfajtát (pl. rozs, zab) leszámítva – nincsenek kiváló termőhelyi adottságok.

A tsz-határos mezőgazdasági tájkörzetek sajátosságai

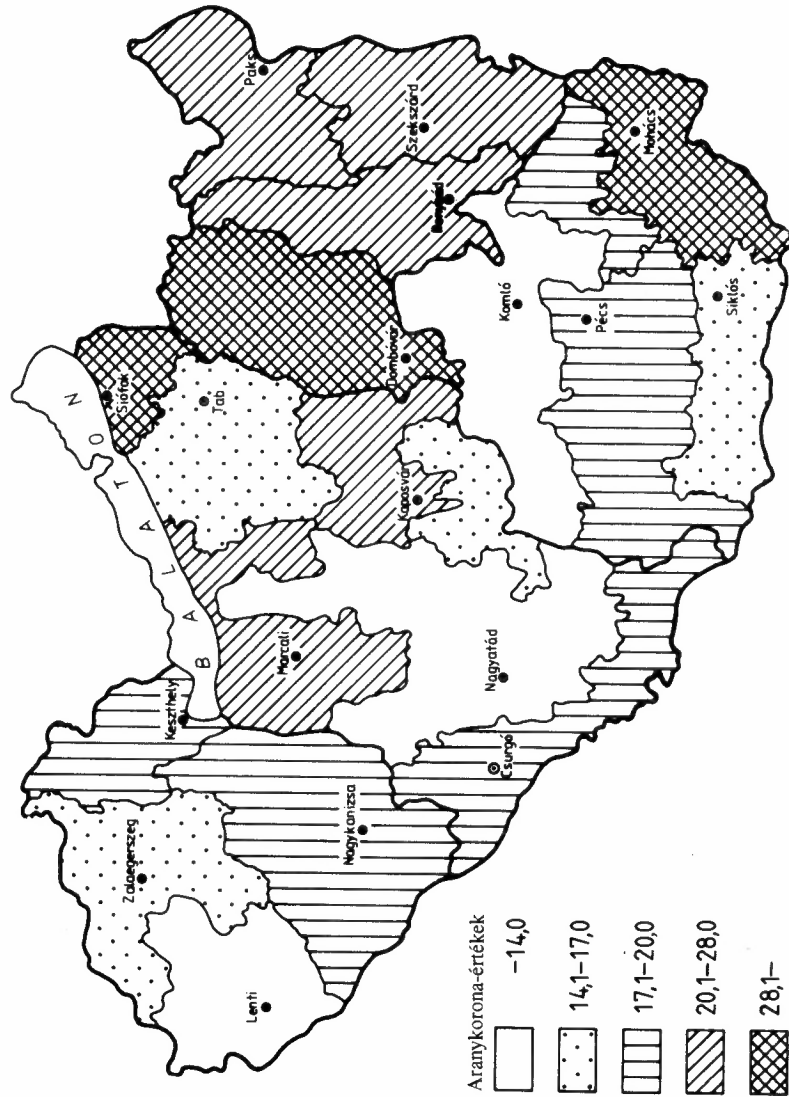
Az elmúlt évtizedekben országosan mintegy 82 mezőgazdasági tájkörzetről beszéltek, ezek közül 20 a dél-dunántúli régióban volt. 1991-ig a megyei statisztikai évkönyvekben még szerepeltek ezek a tájkörzetek. Az 1992-es évkönyvek közül a Dél-Dunántúlon már a zalaiban és a baranyaiban nem található meg az ezek szerinti statisztikai adatok. Ez összefüggésbe hozható azzal a ténnyel, hogy a Földművelésügyi Minisztérium 1992-ben megjelentette „A tájgazdálkodás alapjai” c. dokumentumot. A korábbi mezőgazdasági tájkörzeteket jobbra termőhelyi adottságok alapján és tsz-határosan húzták meg, amelyek a Dél-Dunántúlon is nagyon eltérő nagyságú területeket foglaltak magukba. Különösen jellemző ez Somogyra, ahol megtalálható volt a régió legkisebb (Zselicség 15 279 ha) és legnagyobb (Somogyi-homokvidék 93 695 ha) földterületű tájkörzete.

E tájkörzetek földjeinek minősége között nagy eltérések voltak. A szántóterületek átlagos aranykorona értéke alapján öt kategóriába lettek besorolva: 14 aranykoronáig „nagyon rossznak”, 14,1–17 aranykoronáig „rossz” földeknek tekintették őket. Ezek a múltban és ma is kedvezőtlen adottságú térségeknek számítanak, melyek ismét támogatásért folyamodhatnak. Dél-Dunántúl 20 mezőgazdasági kistérségéből 7 idesorolható.

Az 1. ábrán látható, hogy a legalacsonyabb aranykorona értékű szántóföldek két „foltban” találhatóak. Az egyik a Mecsek–Zselic-Hegyhát és ez folytatódik Somogyban a Zselicség és a Somogyi-homokvidék körzeteiben. A másik alacsony aranykorona értékű földterület a Zala megyei Göcsej–Hetés és az Zalai-dombság északi vidékét jellemzi.

A szántóterületek aránya ott a legmagasabb, ahol a legmagasabb aranykorona értékű földek vannak. Az erdőterületek szinte tükörképei a szántóknak és az aranykoron-értékeknek. A gyepterületekről ugyanez csak részben mondható el. Nyugat-Európában egyre elterjedtebb az a jelenség, hogy a területeket kivonják a művelés alól és a természetnek adják vissza (natural development area). Ezáltal növelni kívánják a turizmust, és csökkenteni a túltermelési válságból eredő problémákat. Valószínű, hogy nálunk is hasonló folyamatra kerül sor és először itt is a gyepterületeket vonják ki a művelés alól. E tekintetben a régió szempontjából hátrány az, hogy Zalaegerszeget kivéve a három másik megyeszékhely olyan térségben helyezkedik el, ahol a legkisebb a gyepterületek aránya, holott várhatóan a nagy- és középvárosi lakosság részéről merül fel először a természetnek visszaadott térségek használata iránti igény.

1. ÁBRA
A mezőgazdasági tájközvetek termelőségvetkezetei szántóterületeinek
átlagos aranykorona-értékei, 1991
(Average value of the arable lands of cooperatives
in the agricultural regions [in golden crown, 1991])

Az FM „A tájgazdálkodás alapjai” című dokumentumban indokoltnak tartja országosan mintegy 0,8 millió hektár kedvezőtlen adottságú szántó és gyeperdősítését és 0,2 millió hektár kedvezőtlen adottságú szántó gyepesítését. Ezzel a szántóföldi művelés 42 százalékra csökkenne, a rét, legelő aránya 13%-ról 14%-ra, az erdőké pedig 18%-ról 27%-ra emelkedne.¹

A szövetkezeti vagyon felosztása

A szövetkezeti vagyon privatizációjánál különbséget kell tenni a föld és az egyéb vagyoni tárgyak privatizációja között.

A 2. táblázatból látható, hogy a tsz-vagyon felosztása előtt az egy főre jutó saját vagyon igencsak eltérő értékeket mutatott.² A két véglet Baranyában található. A Mecsek–Zselic–Hegyhát térségében a tagok elvben átlagosan csak 304 ezer forintot oszthattak volna szét, míg a Baranyai-lősz-szigeten ez az összeg 753 ezer forintot tett ki. A vagyon nemcsak a tagok, hanem a kívülállók között is szétosztásra került, ami módosította, azaz csökkentette a ténylegesen egy főre jutó részt.

A régióban a legtökeszegényebbek a Somogy megyei tsz-ek voltak. Tőkeszegénységük fő oka az, hogy a Magyar Nemzeti Bank Somogy Megyei Igazgatósága az 1960-as években szigorú beruházási politikát folytatott, amelynek következtében kevés hitelt adtak a szövetkezeteknek (mint köztudott, az akkori hitelek jelentős részét 1967-ben elengedték). A megye tsz-ei egykori lemaradásukat, illetve hátrányukat a későbbiekben sohasem tudták bepótolni. Tolnában Somogygal szemben nem voltak nagy különbségek a mezőgazdasági mikrokörzetek között az egy tsz-tagra jutó vagyon tekintetében. Emellett az aktív tagok aránya Tolnában átlagosan tíz, Baranyában három százalékkal az országos átlag felett volt, míg Somogyban négy, Zalában meg három százalékkal az országos átlag alatt maradt.

A szövetkezeti átalakulás során a föld értéke nélküli közös vagyont forintban nevesítették, majd a *nevesített vagyont* törvény alapján részjegy és üzletrész formájában osztották szét az érintettek között. A vagyonnak lényegesen kisebb része került részjegy formájában szétosztásra, mert a törvény szerint a részjegyek értékének összege egy tszen belül nem lehet több a vagyon tíz százalékánál.

A *részjegyeknek* forintfedezete van, amihez csak a tagok juthattak hozzá. Termelőszövetkezetenként nagyon eltérő összegekben határozták meg a részjegy nagyságát. (Országosan 21 000 Ft/fő, Baranyában 23 000 Ft/fő, Zalában csak 14 000 Ft/fő volt az értéke.) Kilépés esetén a tagnak ezt az összeget ki kell fizetnie, míg az új belépőnek – az alapszabály szerint – ahhoz, hogy tag lehessen, kötelessége ezt az összeget befizetni. A részjegy tehát a ma ott dolgozók érdekeit hivatott védeni a jövőben belépő új tagokkal szemben.

2. TÁBLÁZAT
A szövetkezetek főbb adatai az 1992. júliusi vagyonszerzés előtt
(Main data of the cooperatives [before the property division of July, 1992])

Megyék mezőgazdasági kistérségek	Szövetkezetek össze- sen	adattal szolgált egységek száma	Közigaz- gatási egységek száma	Terület (ha)	Saját vagyon (M Ft)	Egy tsz- tagra jutó átlag vagyon (E Ft)	Tagok száma	Ebből aktív (%)	Állandó alkal- mazottak száma
BARANYA	58	39	226	186 433	8 744	478	18 272	42	1372
Drávavölgy a Pécsi-medencével	17	14	90	68 997	2 792	432	6 461	44	506
Ormánság	12	5	24	21 303	572	411	1 389	45	132
Baranyai-őrsziget	9	5	24	21 752	1 882	753	2 497	42	127
Mecsek – Zselic-hegyhát	12	10	67	54 448	1 505	304	4 948	41	403
Baranyai – Gerédsi-domság	8	5	21	19 933	1 993	669	2 977	40	204
SOMOGY	78	59	192	262 787	9 059	359	25 209	35	22
Mezőföld III.	5	2	6	8 723	393	481	816	48	22
Tabi-dombvidék	15	11	42	48 598	1 497	307	4 871	33	314
Kapos-völgye	11	9	25	31 975	1 330	329	4 045	31	267
Zselicség	5	4	17	16 053	598	389	1 536	47	181
Somogyi-homokvidék	21	17	44	81 799	2 223	342	6 505	32	879
Marcali hát és környéke	13	9	26	31 658	1 203	436	2 761	32	501
Drávamellék és Csurgó környéke	8	7	32	43 981	1 815	388	4 675	38	562
TOLNA	62	44	76	154 064	9 549	532	17 947	49	800
Sárköz – Duna menti síkság	13	11	19	41 449	3 010	562	5 353	50	168
Mezőföld II.	17	10	8	28 781	1 558	492	3 165	49	139
Völgyseg-hegyhát	12	15	29	53 669	3 288	536	6 135	47	342
Tolnai-dombvidék	20	8	20	30 165	1 693	514	3 294	50	151
ZALA	56	46	257	178 222	72 864*	404	18 029	36	2 874
Göcsej-Hetész	11	9	59	36 990	3 587	40	595
Észak-Zalai-domság	14	12	71	44 596	4 696	44	595
Dél-Zalai-domság	22	18	85	74 059	7 602	30	1 230
Keszthelyi-hegység és környéke	9	7	42	22 577	2 144	33	454
DÉL-DUNANTÚL	254	188	751	182 257	34 638	436	79 457	41	7 772
MAGYARORSZÁG	1386	896	3074	3 230 932	182 049	439	414 292	39	39 213

* Mezőgazdasági kistérségenként. Forrás: a megyei FM-hivatalok, illetve Tolnában a MOSZ adatszolgáltatása alapján.

A nevesített vagyon nagyobb része *üzletrész* formájában került az érintettek között szétosztásra. Az üzletrésznek nem forint, hanem egyéb eszközfedezete van. Továbbá az üzletrész-szerzésre nemcsak az aktív és nyugdíjas szövetkezeti tagok jogosultak, hanem az ún. kívülállók is, azaz azok az egykori tagok, illetve leszármazottaik, akik legalább öt évet dolgoztak a tsz-ben. Helyenként a ma ott dolgozó alkalmazottak is részesültek a vagyonjuttatásból. A 3. táblázat a szövetkezetek vagyonának megoszlását mutatja (országos adatok). Majd a következő négy táblázatban Baranya, Somogy, Zala és Tolna megye hasonló adatai találhatók.

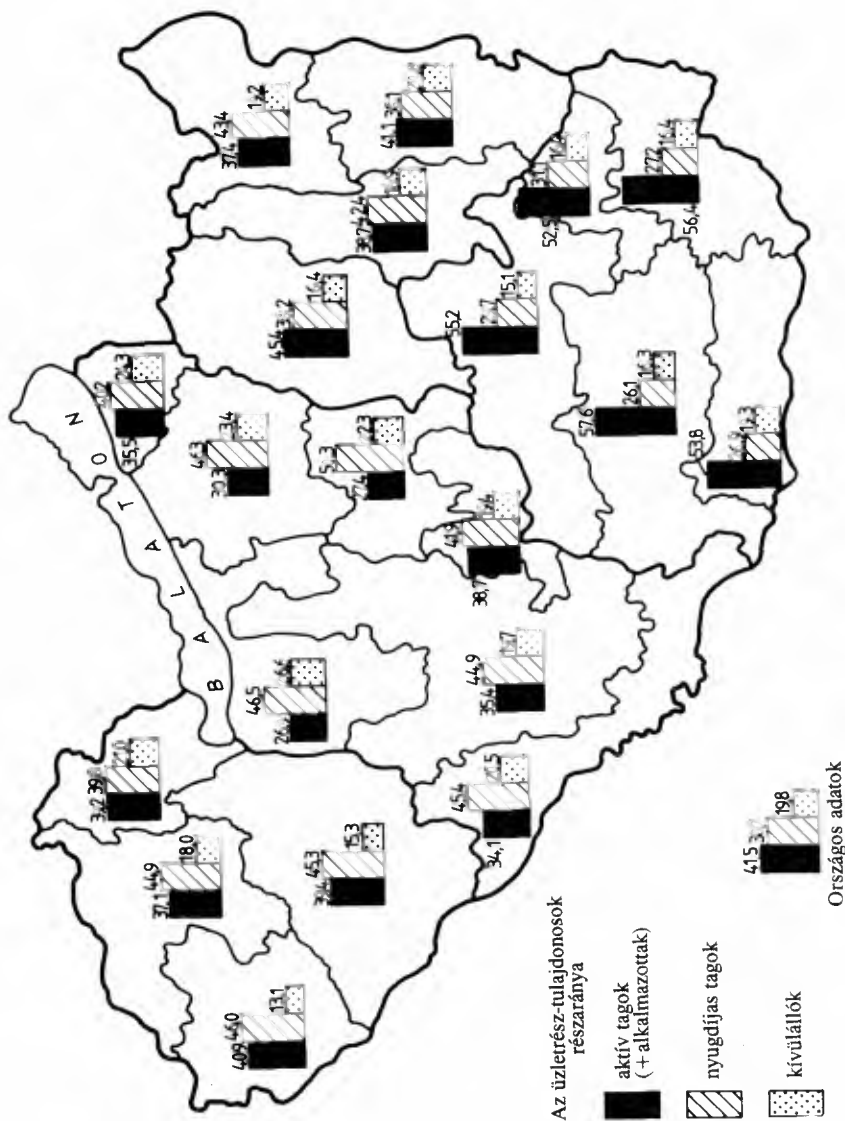
Az aktív tagok, a nyugdíjasok és a kívülállók közötti vagyonmegoszlás mezőgazdasági tájörzetenként igen eltérő volt. Ez a 2. ábrán látható. (Az alkalmazottak üzletrésze – az elemzés során – össze van vonva az aktív szövetkezeti tagok üzletrészeivel.) Baranyában minden tájörzetben a tsz-vagyon több mint fele az aktív tagok kezébe került, a kívülállók vagyona sehol sem éri el az összvagyon egyötödét, ezzel szemben a Balatonnal határos mezőgazdasági mikrorégiókban a kívülállók mindenütt megszerezték a tsz-vagyon több mint egyötödét. A nyugdíjasok a tolnai Mezőföldön, továbbá Zala, de főleg Somogy minden egyes tájörzetében több vagyonhoz jutottak, mint az aktív tagok, ami egyfelől a vagyonfelosztási politikából, másfelől a tagság korösszetételéből adódik.

A vagyonfelosztás után zajlottak le a tsz-ből való kiválások. A dél-dunántúli régióban nagyobb kiválások, szétválások nem történtek. A tsz-szétválások Baranya és Tolna három-három tsz-központját érintették, mégpedig azokat, ahol a német nemzetiségiek aránya a legmagasabb volt: a Mohács és Bonyhád környéki kisebb települések tsz-eit. Zalában csak egy, Somogyban pedig kilenc, településenkénti szétválás volt. Somogyban e szétválások helyenként nagy virtusok között zajlottak le. Előfordult, hogy a falu egykori módosabb gazdáit, illetve azok leszármazottait váltak el a tagság többi részétől. A német lakosú falvak (pl. Ráksi) ebben a megyében is önállósultak. Ha egy falu „elindult kifelé” a tsz-központból, akkor általában akadt követő is a többi szomszédos faluban. Mindenütt jellemző, ahol létrejött az „egy falu, egy szövetkezet” egység, hogy az új szervezet a *faluszövetkezet* nevet kapta. Az egyénileg kiválók száma csak Tolnában (827 fő), azon belül Dombóvár és Pincehely környékén volt jelentős.

Ami a föld megművelését illeti, becslésem szerint az elkövetkező egy-két évben a földterület 10–15 százalékát fogják a magángazdák egyénileg művelni. A régió belül azonban e tekintetben nagy eltérések lesznek. A mezőgazdaság átalakulásával kapcsolatos eddigi adatok arra engednek következtetni, hogy a magángazdaság csak Tolnában fog jelentősen teret hódítani, Baranyában a tsz-ek stabilizálódni látszanak. Nagyon fontos tényező e megyében, hogy a vagyon több mint fele a ma ott dolgozó aktív tagok kezében van.

Ugyanakkor teljesen rejtélyes, hogy a kívülállók – akik között elvétve akad olyan, aki mezőgazdasági vállalkozásba kezd – vagyonhányaduk nagy arányával, amely a Balaton-melléket jellemzi, mit fognak kezdeni?

2. ÁBRA
Az üzletrészek százalékos megoszlása a dél-dunántúli tsz-ekben
(Business Shares in South Transdanubian co-ops in per cent)

3. TÁBLÁZAT

*A szövetkezetek vagyonának megoszlása az 1992. évi vagyonefosztás után
(országos adatok)
(Breakdown of the properties of the cooperatives following the property division
of 1992 [national data])*

	A vagyonefosztás		A felosztott vagyon	
	során érintet- tek száma (ezer fő)	során felosztott vagyoneérték (Mrd Ft)	egy főre jutó értéke (1000 Ft)	%-os megoszlása a tulajdonosok között
<i>Szövetkezeti részjegy tulaj- donosa összesen</i>	561,7	11,8	20,9	100,0
<i>Ebből:</i>				
– aktív szövetkezeti tag	257,0	6,2	24,2	53,0
– nyugdíjas szövetkezeti tag	304,7	5,6	18,1	47,0
<i>Szövetkezeti üzletrész tulaj- donosa összesen</i>	1143,4	247,3	216,3	100,0
<i>Ebből:</i>				
– aktív szövetkezeti tag	288,6	100,4	348,0	40,6
– nyugdíjas szövetkezeti tag	350,7	95,7	272,8	38,7
– szövetkezeti alkalmazott	20,4	2,3	112,5	0,9
– kívülállók (volt tagok, örökö- seik, egyéb személyek)	483,7	48,9	101,1	19,8

Forrás: Varga Gyula (1993) A mezőgazdaság és a szövetkezetek átalakulása. Társadalmi Szemle 4, 35. o.

4. TÁBLÁZAT

*A szövetkezetek vagyonának megoszlása az 1992. évi vagyonefosztás után
Baranya megyében
(Breakdown of the properties of the cooperatives following the property division
of 1992 [Baranya county])*

	A vagyonefosztás		A felosztott vagyon	
	során érintet- tek száma (ezer fő)	során felosztott vagyoneérték (Mrd Ft)	egy főre jutó értéke (1000 Ft)	%-os megoszlása a tulajdonosok között
<i>Szövetkezeti részjegy tulaj- donosa összesen</i>	28 392	658,3	23,2	100,0
<i>Ebből:</i>				
– aktív szövetkezeti tag	18 167	419,7	23,1	63,7
– nyugdíjas szövetkezeti tag	10 225	238,6	23,3	36,3
<i>Szövetkezeti üzletrész tulaj- donosa összesen</i>	41 217	11 056,1	268,2	100,0
<i>Ebből:</i>				
– aktív szövetkezeti tag	18 280	6 139,1	335,8	55,6
– nyugdíjas szövetkezeti tag	10 169	3 134,6	308,3	28,3
– szövetkezeti alkalmazott	128	16,9	131,7	0,1
– kívülállók (volt tagok, örökö- seik, egyéb személyek)	12 640	1 765,5	139,7	16,0

Forrás: a megyei FM-hivatalok, illetve Tolnában a MOSZ adatszolgáltatása alapján.

5. TÁBLÁZAT
A szövetkezetek vagyonának megoszlása az 1992. évi vagyonszerzés után
Somogy megyében
(Breakdown of the properties of the cooperatives following the property division
of 1992 [Somogy county])

	A vagyonszerzés		A felosztott vagyon	
	során érintet- tek száma (ezer fő)	során felosztott vagyonérték (Mrd Ft)	egy főre jutó értéke (1000 Ft)	%-os megoszlása a tulajdonosok között
<i>Szövetkezeti részjegy tulaj- donosa összesen</i>	18 132	360,7	19,9	100,0
Ebből:				
– aktív szövetkezeti tag	6 355	135,9	21,4	37,7
– nyugdíjas szövetkezeti tag	11 777	224,8	19,1	62,3
<i>Szövetkezeti üzletrész tulaj- donosa összesen</i>	44 483	8 697,7	195,5	100,0
Ebből:				
– aktív szövetkezeti tag	9 095	2 676,1	294,2	30,8
– nyugdíjas szövetkezeti tag	16 536	3 987,6	241,1	45,8
– szövetkezeti alkalmazott	1 096	122,8	112,0	1,4
– kívülállók (volt tagok, örökö- seik, egyéb személyek)	17 741	1 911,2	107,7	22,0

Forrás: a megyei FM-hivatalok, illetve Tolnában a MOSZ adatszolgáltatása alapján.

6. TÁBLÁZAT
A szövetkezetek vagyonának megoszlása az 1992. évi vagyonszerzés után
Zala megyében
(Breakdown of the properties of the cooperatives following the property division
of 1992 [Zala county])

	A vagyonszerzés		A felosztott vagyon	
	során érintet- tek száma (ezer fő)	során felosztott vagyonérték (Mrd Ft)	egy főre jutó értéke (1000 Ft)	%-os megoszlása a tulajdonosok között
<i>Szövetkezeti részjegy tulaj- donosa összesen</i>	15 658	219,6	14,0	100,0
Ebből:				
– aktív szövetkezeti tag	5 623	83,4	14,8	37,0
– nyugdíjas szövetkezeti tag	10 320	136,2	13,6	62,0
<i>Szövetkezeti üzletrész tulaj- donosa összesen</i>	29 755	5 496,6	187,5	100,0
Ebből:				
– aktív szövetkezeti tag	5 899	2 026,1	343,5	36,9
– nyugdíjas szövetkezeti tag	11 093	2 447,5	220,6	44,5
– szövetkezeti alkalmazott	1 278	123,8	96,8	2,2
– kívülállók (volt tagok, örököseik, egyéb személyek)	11 485	899,5	78,3	16,4

Forrás: a megyei FM-hivatalok, illetve Tolnában a MOSZ adatszolgáltatása alapján.

7. TÁBLÁZAT

A szövetkezetek vagyonának megoszlása az 1992. évi vagyonszerzés után
Tolna megyében
(Breakdown of the properties of the cooperatives following the property division
of 1992 [Tolna county])

	A vagyonszerzés		A szerzett vagyon	
	során érintet- tek száma (ezer fő)	során szerzett vagyonérték (Mrd Ft)	egy főre jutó értéke (1000 Ft)	%-os megoszlása a tulajdonosok között
<i>Szövetkezeti részjegy tulaj- donosa összesen</i>	17 947			
Ebből:				
– aktív szövetkezeti tag	8 709			
– nyugdíjas szövetkezeti tag	9 238			
<i>Szövetkezeti üzletrész tulaj- donosa összesen</i>	32 437	10 032,0	309,3	100,0
Ebből:				
– aktív szövetkezeti tag	7 563	4 049,5	535,4	40,4
– nyugdíjas szövetkezeti tag	9 527	4 069,3	427,1	40,5
– szövetkezeti alkalmazott	–	–	–	–
– kívülállók (volt tagok, örö- köseik, egyéb személyek)	15 347	1 913,2	124,7	19,1

* A szerzett vagyonról nincsenek pontos adatok. Az egy főre jutó vagyon tekintetében nagy a szóródás. A részjegyek értékében nagy különbségek vannak a volt tsz-ek között. (1000–50 000 Ft-ig terjedő összegekről lehet tudni.) A jobban gazdálkodó szervezetben 30 000 Ft körül alakult az egy főre jutó részjegy értéke, s az átlag e megyében is 20 000 Ft körül volt.

Forrás: a megyei FM-hivatalok, illetve Tolnában a MOSZ adatszolgáltatása alapján.

A szövetkezetek átalakulása

Varga Gyula hivatkozott cikkében a szövetkezetek átalakulásának országos tendenciáját tömören a következőképpen összegzi: „Végző soron a közeljövőben várhatóan az eddigivel csaknem azonos számú (tehát 1200–1400), de az eddigieknél jóval kevesebb embert foglalkoztató és kisebb területű szövetkezet működik majd az országban. Az átalakulások során az eddigi szövetkezetek 80–90 százaléka (1100–1150) új típusú szövetkezetté válik és a szétválással, egy új szövetkezet megalakításával további, hozzávetőlegesen 200–300 új szövetkezet is létrejön. Gazdasági társaság is alakul majd, talán százegynéhány, részben kft., részben részvénytársasági formában. Valószínű, hogy 100–200 termelőszövetkezet viszont jogutód nélkül megszűnik, nagyobb részt a vállalkozás csődje, a gazdasági felszámolás következtében, és csak kisebb részben a

tagok önkéntes elhatározása miatt. Nem becsülhető fel azon szövetkezetek száma sem, amelyek átalakultak ugyan új szövetkezetté vagy gazdasági társasággá, de adósságterheik, likviditási gondjaik miatt nem tudják állni a következő egy-két év súlyos terheit, s a felszámolás lesz a sorsuk” (Varga Gy. 1993, 41. o.).

A Dél-Dunántúl négy megyéjében az átalakulás előtt 254 tsz volt. Ebből első lépésben 288 különféle gazdálkodó szervezet keletkezett. A szövetkezetekben végbement változások irányát a Dél-Dunántúlon a 8. táblázat szemlélteti.

8. TÁBLÁZAT

*A szövetkezetekben végbement átalakulások a Dél-Dunántúlon
(Transitions taking place in the cooperatives in South Transdanubia)*

A változás megnevezése	Baranya	Somogy	Tolna	Zala	Összes egység	
					száma	%-a
Részvénytársaság	–	2	1	1	4	1,4
Kft.	16	–	–	–	16	5,5
Holdíng	1	3	4	2	10	3,5
Termelő- és szolgáltató szövetkezetek	54	20	48	29	151	52,4
Termelőszövetkezetek	6	46	–	2	54	18,8
Egyéb szövetkezetek	5	2	–	1	8	2,8
Várhatóan jogutód nélkül megszűnik	7	5	5	11	28	9,7
Nincs adat	–	–	6	11	17	5,9
Összesen	89	78	64	57	288	100,0

Forrás: A megyei FM-hivatalok, illetve Tolnában a MOSZ adatszolgáltatása alapján.

Mint látható, a tsz-ek döntő többsége ún. új típusú szövetkezetté alakult. A korábbi tsz-ektől ezek abban különböznek, hogy nincs közös tulajdonuk (ez a földre és az egyéb vagyontárgyakra is vonatkozik), továbbá, a vezetés nem az elnökség, hanem az igazgatóság kezében van. Az igazgatóság tagjai választott személyek élükön az igazgatóság elnökével. Legtöbb helyen a termelőszövetkezet név mellett feltüntetik még a szolgáltatást, jelezve ezzel, hogy ezt a tevékenységet is folytatni kívánják.

A termelő- és szolgáltató szövetkezet, valamint a termelőszövetkezet között a mai viszonyok között lényegében nincs különbség. Az egyéb szövetkezetek sorában van faluszövetkezet, tejszövetkezet, gazdaszövetkezet. Ezek általában kisebb egységek, amelyek a korábbi tsz-központról váltak ki, vagy egy településen belül váltak szét. Néhol már „visszaváltás” is történt: a tsz-ből holding lett, majd ismét visszaalakult szövetkezetté. Olyan esetben, amikor egy volt tsz jogutód nélkül megszűnt, előfordult, hogy belőle húszegynéhány szervezet alakult. Ezek között kft., termelőszövetkezet, szolgáltató

szövetkezet is akad. Ez utóbbiban közös művelésben csak a termőterület maradt, a többi vagyon magánkézbe került.

A tsz-átalakulások még csak elkezdődtek. Bizonyosra vehető, hogy az elkövetkező két-három évben fog befejeződni ez a folyamat.

A nyolcvanas évek közepétől jelentkező, majd a rendszerváltással felgyorsuló gazdasági recesszió, a több éve tartó aszályos időszak, a támogatások csökkenése, az agrár-olló állandó nyílása és nem utolsósorban a rendszerváltással együtt jelentkező általános elbizonytalanodás igencsak próbára tette a szövetkezetek gazdálkodását és anyagi helyzetét. Ennek ellenére a mezőgazdasági termelés fő volumenét az elkövetkező öt-tíz évben az átalakult tsz-ek fogják biztosítani.

A kárpótlás

A átalakulás előtt a tsz-földek 36 százaléka a részarány-tulajdonosok kezében volt. 61 százalékot tett ki a közös szövetkezeti tulajdonú földek aránya, 3 százalék állami tulajdonban volt. A részarány-tulajdonosok döntő része tsz-nyugadíjas, kisebb része kívülálló vagy aktív tsz-tag.

Az ország közel 1,5 millió részarány-tulajdonosának csak 14,1%-a található a négy dél-dunántúli megyében. Somogyban a tsz-nyugdíjasok nagy aránya hozzájárult ahhoz, hogy a megye az „országos listán” középen helyezkedjen el, a másik három megye azonban az országos átlag alatt van. Ha nem aranykoronában, hanem hektárban vizsgáljuk az adatokat, akkor Zala megye kissé jobb helyzetbe kerül. Ez annak tudható be, hogy a részarány-tulajdonosok is jelentős erdőterülettel rendelkeznek, aminek alacsony az aranykorona-értéke. A részarány-tulajdonosok földjeinek a kijelölése folyamatban van, ami – az eddigi igények alapján – nem fogja jelentősen csökkenteni az átalakult tsz-ek művelésében lévő területeket. Baranyában pl. a 85 556 részarány-tulajdonos közül 67 401-en adták be földkijelölési igényüket, de 1994 júniusáig mindössze 6 733 jogerős határozat született. (Nyilván ők sürgették legjobban földjeik kiadását.) A többi igényről még ezután döntenek a *földkiadó bizottságok*.

A kárpótlási törvények kihatása jelentősebb lesz a magántulajdonosi réteg megteremtése szempontjából, mint a szövetkezeti átalakulási törvény és az ahhoz kapcsolódó átmeneti szabályok. Míg a tsz-ek esetében a volt közös tulajdonnak a megszűnése és a tényleges tulajdonnal bíró tagok megjelenése éppen csak, hogy elkezdődött, addig a kárpótlási folyamat során megszerzett földeknél a tényleges magántulajdon kialakulása egy-egy árverés befejeztével megtörtént. Az első kárpótlási törvény az egykori tulajdonosokat, illetve azok leszármazottait, továbbá a tsz-ben dolgozó, de ma föld nélkül lévő tagokat egy jelképes, 1,5 hektáros területtel kívánta földhöz juttatni.

Az időközben meghozott harmadik kárpótlási törvénybe – az „Életüktől és szabadságuktól politikai okokból jogtalanul megfosztottak kárpótlása” – azt is belevették, hogy

a volt politikai üldözöttek kárpótlási jegyein is lehessen földet vásárolni. Ezáltal már nemcsak az egykori tulajdonosok számára nyílt meg a földszerzés lehetősége. Bár a politikai okokból kárpótlottak közül kevesen vettek földet, de eladták kárpótlási jegyeiket, többek között olyanoknak, akik földet akartak vásárolni, ezért az ő kárpótlási jegyeik egy része is földvásárlásra fordítódott. Ezzel egyidőben a mai tulajdonosok sorába olyanok léptek be, akik valaha nem voltak tulajdonosok. Az egykori tulajdonosok részéről nem volt nagy a földvásárlás iránti érdeklődés, illetve, az ország különböző területein már a törvény meghozatalától kezdődően nagyon eltérő igény nyilvánul meg a kárpótlás iránt.

A kárpótlási igények bejelentése után a *helyi kárrendezési hivatalok* – a föld minőségét kifejező, úgynevezett aranykorona-értékben – közölték a tsz-eknek és az állami gazdaságoknak a kezelésében lévő földekre vonatkozó földigényt.

A Dél-Dunántúl már a beadott kárpótlási igények alapján hátránnyal indult. Míg az összes termőterület 19,2 százaléka, addig a kárpótlási igények 16,2 százaléka esik erre a régióra. A Dél-Dunántúl azonban a kárpótlási igények bejelentésekor sem egységes. Tolna a maga hárommillió aranykoronán felüli igényével a legerősebb megyék közé került az országban. Somogy ugyan a 12. helyen van, de a beadott kárpótlási igények alapján helyzete közepesnek mondható. Baranya a 16., Zala pedig az utolsó, 19. helyet foglalja el a megyei kárpótlási igények rangsora tekintetében.

Tolnában – többek között – azért volt nagy a kárpótlás iránti érdeklődés, mert Békés és Fejér megyékkel együtt ebben a megyében vannak a legjobb minőségű földek.

Zalában és Baranyában a kárpótlás kezdetekor kicsik voltak az igények, mert ezek aprófalvas településszerkezetű térségek, ahonnan az 1960-as évektől kezdődően elköltözött a lakosság szorgalmasabb és jobb képességekkel rendelkező része, amely ma már oda földvásárlás céljából sem kíván visszamenni. Baranyában az egykori lakosság egyharmadát kitevő némettség kárpótlási igényét csak a második kárpótlási törvény meghozatala után tudták kimutatni. A második kárpótlás alkalmával Baranyában 12,8 ezer, Tolnában 5,7 ezer, Somogyban 2,2 ezer és Zalában 0,9 ezer igény érkezett a megyei kárpótlási és kárrendezési hivatalokhoz.

Zala erdős térség, ott van az ország erdőterületének 10,1 százaléka, és az országnak ebben a megyéjében árverezték el a legtöbb erdőterületet. Az erdőknek pedig köztudottan alacsony az aranykorona-értéke. (1 ha erdő átlagosan 2 AK-értéket tesz ki). A kárpótlási igény nyilván arányosan merült fel az erdők iránt is, ami hozzájárult ahhoz, hogy Zalában az aranykoronában mért kárpótlási igény alacsonynak tűnik.

A kárpótlási igénybejelentések után kezdődtek a *földalap-kijelölések*. A tsz-ekben négy alapot különítettek el: 1. részarány-tulajdonosok földalapja, 2. tagok és alkalmazottak (30, illetve 20 AK-s) alapja, 3. kárpótlási földalap, és 4. állami földalap. Az állami gazdaságoknál az első földalap kivételével és azzal a különbséggel, hogy ők csak 20–20 aranykoronát juttathattak alkalmazottaiknak, ugyanezek a földalapotok voltak érvényben.

Ha tsz-ek eleget tettek volna a kárrendezési hivatalok közlésének, akkor országosan a volt közös földterületük 71 százalékát jelölték volna ki kárpótlásra. Ezzel szemben a volt közös földterületeknek 53 százaléka lett kijelölve kárpótlásra. A különbözetenek három forrása van. Az első a föld nélküli tagok és alkalmazottak 30, illetve 20 aranykoronája, ez a volt közös földterület 24 százalékát teszi ki. A második ok az, hogy az átmeneti törvény lehetővé tette, hogy a vagyonnevesítés arányában szétosszák a kárpótolt és föld nélküli tagok része után fennmaradt közös tulajdonú földeket a mostani tsz-tagok között, amit minden tsz-ben meg is tettek. Végül néhány helyen még mindig nincsenek jogerősen jóváhagyott földkijelölések.

Egész Kelet-Közép-Európában egyedülálló az a magyar megoldás, ahogy a volt tulajdonosok földhöz jutnak. Ennek módja a földvásárlás. Az árverések 1992. augusztus 20. után kezdődtek, 1994. február 28-ig országosan az első kárpótlás alkalmával bejelentett igények kétharmadát kielégítették.

Az 1994. február 28-ig elvégzett földárverési eredmények alapján megállapítható, hogy a Dél-Dunántúl 1 567 470 ha termőterületéből 263 330 ha³ adtak el a kárpótlás folyamán. Tehát a fenti időpontig a termőterület 16,8%-a került a kárpótlottak kezébe (9. táblázat). Ezzel a régióban az első kárpótlási törvény életbelépésekor bejelentett aranykorona-igények 60%-át kielégítették, de míg ez az arány Baranya, Zala és Tolna megyében több mint 70, addig Somogyban mindössze 36%. Jelenleg nem tudni, hogy Somogyban vajon ezután gyorsul fel a földvásárlás, vagy az emberek ebben a megyében nem kívánnak élni a földkárpótlás lehetőségével?

9. TÁBLÁZAT

*Az árveréseken eladott földek aránya a Dél-Dunántúlon (1994. február 28.)
(Rate of the lands sold in auctions in South Transdanubia [February 28. 1994])*

Megyék	A kárpótlási földterületek aránya a termőterületen belül (%-ban)	A tulajdon-szerzésben résztvevők száma	A megszerzett földterület átlaga (ha)	A megszerzett földek ha	AK
Baranya	15,6	14 735	4,0	59 601	973 184
Somogy	12,1	10 200	5,8	59 507	868 677
Tolna	32,3	16 253	6,2	100 693	2 202 662
Zala	11,4	23 503	1,9	43 529	561 147
Dél-Dunántúl	16,7	64 691	4,1	263 330	4 605 670

Forrás: árverési jegyzőkönyvek alapján a szerző saját számítása.

Baranya, Somogy és Zala között nincs nagy különbség a megszerzett kárpótlási földterületek termőterületen belüli – hektárban számított – arányát illetően. Ez az arány a 11,4–15,6% között mozog. Ezzel szemben Tolnában a termőterületek egyharmada került magánkézbe a kárpótlás révén. Bár a pótkárpótlás okozhat még meglepetéseket, mégis Tolnában, Baranyában és Zalában a földárverések a befejezéshez közelednek, és várhatóan csupán további 5–10%-kal emelkedik a kárpótlási földek termőterületen belüli aránya. Ez Somogy megye esetében is előfordulhat, de hasonló esély van arra, hogy ott a kárpótlott földek aránya akár további 15–20%-kal is növekedjen még.

Az előrvezett aranykorona-értékek alapján az összes megye rangsorában Tolna az előkelő harmadik helyet foglalja el, csak Békés és Jász-Nagykun-Szolnok megye előzi meg. Baranya a 13., Somogy a 14., Zala pedig az utolsó előtti, 18. helyet foglalja el.

Az előrvezett aranykorona-értékek tekintetében 1993 közepén még nagy területi különbségek voltak az egyes dél-dunántúli megyék tájkörzetein belül. Napjainkra – másfél évvel az árverések megkezdése után – ezek a megyén belüli különbségek csökkentek, de a megyék közötti különbségek jelentősek maradtak (3. ábra). A régióban eladott 4,6 millió aranykorona értékű föld 48%-át Tolnában vették meg. Ott a legmagasabb az földterületek átlagos nagysága (6,2 ha). Ez az átlag az egy-egy árverésen megszerzett földterületre vonatkozik. Egy személy azonban rendszerint több árverésen is vásárol földet, így egy család által átlagosan megszerzett földterület ténylegesen ennek a duplája lehet.

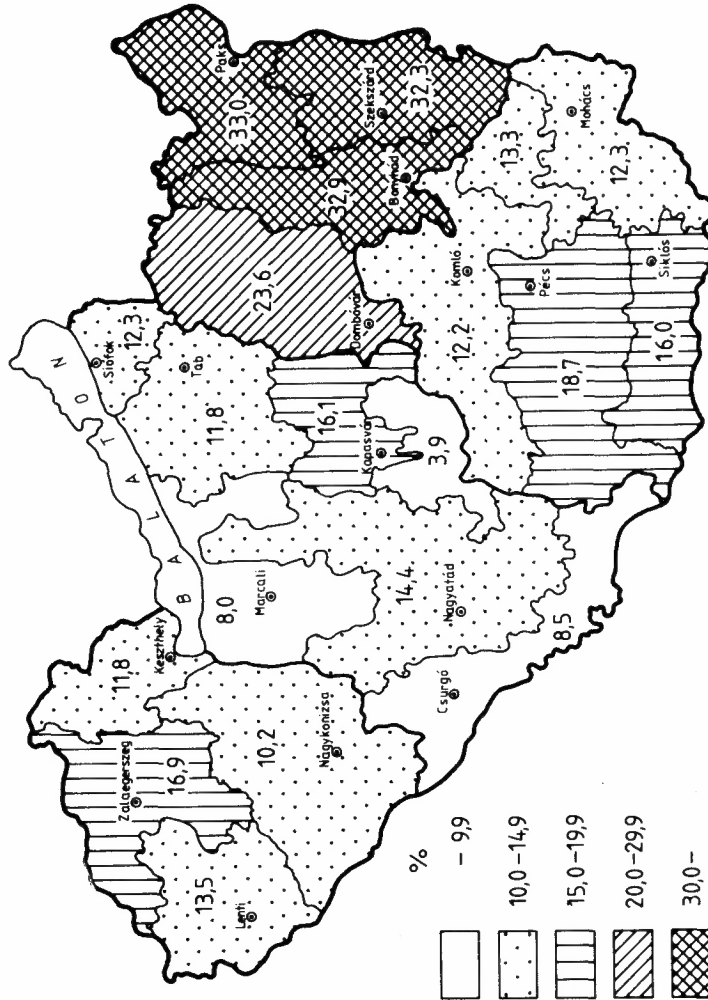
1994. február 28-ig a kárpótlás révén földtulajdonhoz jutottak száma a négy megyei kárpótlási és kárrendezési hivatal adatai alapján 64 691. A valóságban ezt az adatot hasonlóan kell kezelnünk, mint az átlagos földterületre vonatkozót azaz, mivel egy-egy személy kétszer vagy akár többször is megjelent a földárveréseken, ezért a fenti számot kettővel lehet elosztani, következésképpen, a dél-dunántúli régióban kb. 30 ezer ember vásárolt kárpótlási földet. Sajátos e tekintetben Zala megye, ahol mind aranykoronában, mind hektárban kifejezve, a legkevesebb föld kelt el, ugyanakkor a legtöbb földtulajdonos éppen ebben a megyében keletkezett. Zalában az emberek egy-egy kisebb darab földet vettek maguknak, miközben a földterületeknek (hektárban számítva) 25%-a erdő volt (10. táblázat).

A kárpótlásként eladott erdők aránya az össz erdőterületen belül kisebb, mint a kárpótlási szántóterületnek az összes szántóterületen belüli aránya.

A kárpótlás igénye a városok és ezen belül is a megyeközpontok határában a legnagyobb. Ilyen helyeken nagy méretű földfelaprózódás tapasztalható. A megyei kárpótlási és kárrendezési hivatalok adatai alapján a megszerzett földterületek átlaga Pécsen 0,3, Zalaegerszegen 0,6, Kaposváron 1,0, és Szekszárdon 2,2 ha.

A városokon kívül csupán a jó minőségű földekkel rendelkező térségek voltak vonzóak a földvásárlások számára, de sem az üdülőkörzetekben (pl. a Balaton mellékén), sem az osztrák határ mentén a tájkörzetek szintjén nem növekedett meg jelentősen a kárpótlási földek termőterületen belüli aránya. Ugyanakkor a horvát határ közelében is

3. ÁBRA
A kárpótlási árveréseken eladott földek termőterületen belüli aránya * ha-ban számítva (1994. február 28.)
(Rate of lands sold in compensation auctions within all arable lands, in hectare [February 28. 1994])

* A termőterület – a statisztikában rendelkezésre álló utolsó – az 1984-es adatokat tartalmazza. Figyelembe kell venni, hogy elmúlt 10 évben némileg csökkent a termőterület aránya, vagyis a kárpótlási földek aránya az ábrán látható mezőgazdasági tájörzseteken belül a feltüntetettől kissé nagyobb százalékot tesz ki.
Forrás: földterületi községsoros adatok. 1984. KSH. 1988.

10. TÁBLÁZAT
Az erdőterületek kárpótlása (1994. február 28.)
(Compensation of the forest areas [February 28. 1994])

Megyék	Az erdő aránya az összterületen belül (%)	Az összes erdőterület (ha)	Ebből kárpótlásként eladott terület		
			ha	%	AK
Baranya	23	103 262	7 561	7,3	16 570
Somogy	25	151 194	8 848	5,9	22 205
Tolna	14	52 248	9 198	17,6	43 047
Zala	41*	172 707*	10 710	6,2**	46 891
Összesen	27	479 411	36 717	7,6	128 713

* A Balatonfelvidéki Erdő- és Fafeldolgozó Gazdaság Rt. összes erdőterülete 66 593 ha. Ennek csupán 15%-a (10 040 ha) van Zala megyében, 56 355 ha Veszprém és 198 ha Győr-Moson-Sopron megyében. Az Rt. székhelye Keszthelyen található, de – függetlenül attól, hogy területeinek döntő része más megyékben van – a Statisztikai Évkönyvben az egész területet Zalánál vezetik. Ha a valóságnak megfelelő adatokat vesszük, akkor Zalában összesen 116 154 ha erdő van, ami a régió szintjén 31%-ot teszi ki.

** Ha a ténylegesen Zalában található erdőket vesszük alapul, akkor megállapítható, hogy ebben a megyében az erdőterületek 9,2%-a, a régióban pedig 8,7%-a került a kárpótlottak kezébe.

Forrás: A megyei kárpótlási és kárrendezési hivatalok árverési jegyzőkönyvei.

megindult az érdeklődés a földvásárlás iránt, a régiónak ez a része hamarosan leküzdí a kárpótlás első évében észlelt hátrányát.

A megyeszékhelyek (és a többi város) határában jórészt befektetési céllal történtek a földvásárlások. A kárpótlási földek alacsony ára ugyanis földvásárlásra készítette nemcsak a föld-, hanem a ház- és a vállalkozási kárpótlási jegyekkel rendelkezőket is. E vásárlók jártasak a piaci viszonyokban, és azzal számolnak, hogy mielőtt az EK teljes jogú tagjai leszünk, a földárak megnövekednek, ők pedig jelentős tőkével fognak rendelkezni mostani befektetésük eredményeként. Ezek a befektetők általában a helyi nagyüzemmel műveltetik földjeiket, ezért jelenleg nem szembetűnő a nagyvárosok határában tapasztalható ésszerűtlen földfelaprózódás. Ennek ellenére olyan intézkedések szükségesek, amelyek elősegítik a kis parcellák egyesítését. Első lépésben lehetőséget kellene teremteni az ingyenes tagosításra azok számára, akik maguk művelik földjeiket, a szomszédok kölcsönös megegyezése alapján. Második lépésben ajánlatos lenne mentesíteni a illeték megfizetése alól azokat, akik a saját földjük melletti parcellát kívánják megvenni.

Öröndetesnek mondható, hogy az utóbbi időben megindult az érdeklődés a kárpótlási földvásárlás iránt a rossz termőhelyi adottságú térségekben is, mint pl. az Ormánságban és a *Somogyi-homokvidéken*. Először is az ilyen térségekben lenne ajánlatos – legalább a kárpótlási földeken – a termelési szerkezetet módosítani. Olyan termelési szerkezetet kellene kialakítani, amely a rossz termőhelyi körülmények között is gazdaságos ter-

melést biztosít (pl. húshasznosítású tehéntartás). Emellett támogatást szükséges nyújtani a nagy munkanélküliséggel küszködő mezőgazdasági térségeknek. E cél elérése érdekében vissza nem térítendő, a termelés beindítását támogató, illetve kedvezményes kamatozású hosszú lejáratú hiteleket kívánatos nyújtani abban az esetben, ha bizonyított a termék piaci értékesítése. Elsősorban a kis befektetést igénylő, kézi munkai igényes, házi készítésű (pl. zöld- és farmturizmust szolgáló), illetve a külföldi alapanyagot helyettesítő termékek előállítását célszerű támogatni (pl. dohány-, lucernatermesztés).

A régióban a farmergazdálkodásra alkalmas középbirtokok nagyobb számban csak Tolnában jelennek meg. Baranyában és Somogyban ritkán, Zalában pedig nagyon elvétve fordulnak majd elő.

Jegyzetek

- ¹ A tájgazdálkodás alapjai (1992). 17 o.
- ² A szövetkezetek átalakulásával kapcsolatos adatok a megyei FM-hivatalok (illetve Tolnában a MOSZ) általunk megrendelt adatszolgáltatásai alapján kerültek összegezésre. Az adatok általában nem teljes körűek.
- ³ A tanulmányban a legfrissebb összesített kárpótlási adatok szerepelnek, amelyekhez a megyei kárpótlási és kárrendezési hivatalok árverési jegyzőkönyvei alapján jutottunk. Az adatokat településsorosan gyűjtöttük össze, majd a mezőgazdasági tájkeretek szintjén mutattuk ki. Az adatok teljes körűek.

Irodalom

- A tájgazdálkodás alapjai. Az agroökológiai potenciálra alapozott tájkeretek és távlati termelési irányai. I–II. kötet. FM, Budapest, 1992.
- Csete L. (1992) Fő- és mellékfoglalkozású magángazdálkodók 1993. évi helyzete és kilátásai. *Gazdálkodás*, 2. 1–19. o.
- Deli L. – Sibinger M. (1991) *A gazdasági rendszerváltás útja és lehetőségei a mezőgazdaságban*. BKE Közgazdasági Továbbképző Intézet, Budapest.
- Fekete P. Gy. (1994) Az Európai Unió agrárpolitikai reformjának várható hatásai. *Gazdálkodás*, 1. 34–49. o.
- Hantó Zs. (1994) A mezőgazdasági privatizáció társadalmi következményei. *Gazdálkodás*, 1. 39–49. o.
- Jussila, H. – Häkkillä, M. – Malinen, P. (1993) *Finland's National Rural Policy Facing the Challenge of European Integration*. Research Institute of Northern Finland University of Oulu, Oulu.
- Kovács T. (szerk. 1993) *Kiút a válságból*. II. Falukonferencia. MTA RKK, Pécs.
- Laczó F. (1994) A tulajdonszerkezet változása a mezőgazdaságban. *Gazdálkodás*, 3. 1–12. o.
- Láng I. – Csete L. (1992) *Az alkalmazkodó mezőgazdaság*. AGRICULA, Budapest.
- Somogyi S. (1994) A regionális fejlesztés, menedzserképzés és az agrárszemponok. *Gazdálkodás*, 1. 57–62. o.
- Szelényi I. (1992) *Harmadik út? Polgárosodás a vidéki Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Varga Gy. (1993) A mezőgazdaság és a szövetkezetek átalakulása. *Társadalmi Szemle*, 4. 32–41. o.

PRIVATISATION OF THE AGRICULTURE IN THE SOUTHERN TRANSDANUBIAN REGION

TERÉZ KOVÁCS

Between 1990 and 1992, together with the decrease of the agricultural population, the number of agricultural workers dropped by a third in Southern Transdanubia. Currently in Tolna and Somogy, every fifth, in Zala every seventh, and in Baranya every eighth person lives on agriculture.

The privatisation of agriculture is more advanced in Hungary than that of industry, but this process has not been completed yet, either.

An important point of the process was the so-called co-operative personalisation that took place in 1992. Then all properties, except land were evaluated and the property was personalised based on different principles, such as years worked, amount of the income, and the value of the property taken into the co-operative in 1960. This meant that every person was told how much his or her share of the total property of the co-operative was worth. So they did not say that "this tractor is yours" but that "X amount of the total property of the co-operative is yours". If somebody still wanted to get his or her property in kind, he or she had to announce it in a certain time, he or she got his or her property but also lost his or her job, i. e. he or she had to resign from the co-operative. A very few used this opportunity. The property was divided among the present active members, the pensioners of the co-operative and those who had worked at least 5 years there, in the case of their deaths their descendants obtained the property, but only if they handed in their application by a certain time. These were called outsiders, at national level 20% of the property belongs to them, 39% to the pensioners and 41% to the active members. The active members received the largest amount of property in Baranya.

Following this, the obligatory transformation of the co-operatives took place. Most of the co-operatives (appr. 70) "transformed" into the same thing it had been before, i. e. a co-operative. Almost 10% of them are eliminated without a legal successor. The others were divided into smaller co-operatives, or go on functioning as Ltd.-s or Inc.-s.

The privatisation of the land was an even more complicated process. In Hungary, unlike the other socialist countries, the land was not given back to the original owners. Still, if somebody had been deprived of land, he or she could get (following a long and slow process) a piece of land the value of which was the same as his or hers, but not the same that had been taken away. This procedure was called compensation.

In Southern Transdanubia, the lands marked for compensation consisted 16.7% of the total area (datum of 28. Feb. 1994). This will grow by another 5–10%. Approximately half of these lands are tilled by private persons, on the other half the co-operatives work, for extremely low wages. The compensated areas amount to one third of the total area in Tolna, the farmer economies are the most wide-spread in that county.